

Qurban Rauf oğlu MİRZƏYEV

ADAU-nin "Mühasibat uçotu və audit" kafedrasının dissertantı

E-mail: qurbanmirzeyev@gmail.com

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA LİZİNQ ƏMƏLİYYATLARININ UÇOTUNUN TƏŞKİLİ QAYDALARI VƏ MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Məqalə Respublikamızda aparılan lizinq əməliyyatlarının uçotunun müasir şəraitdə təşkili və mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi məsələləri araşdırılmışdır. Xüsusilə lizinqin uçotda müxəbirləşmə problemləri, sadə və mürəkkəb mübahirəşmələrin müsbət və mənfi təsirləri göstərilməklə, cari dövrdə müasir standartların tələblərinə cavab verən formaların nəticələri təhlil edilmişdir. Eyni zamanda MBS əsasında lizinq əməliyyatlarının maliyyəti və onun uçota təsirliyi öyrənilmişdir. Nəticə olaraq ölkəmizdə uçotun təşkil edilməsində bazanın beynəlxalq standartlara əsaslandığını nəzərə alaraq hesab edirik ki, istənilən yerli qanunvericilik bazası və uçot qaydaları beynəlxalq uçot normalarına uyğunlaşmalı və uçotun aparılmasında əsas istiqamət olmalıdır.

Açar sözlər: lizinq, lizinq əməliyyatları, mühasibat uçotu, icarə əməliyyatları, normativ baza, beynəlxalq maliyyə hesabatı standartları.

UOT: 336

JEL: G

DOI: <https://doi.org/10.54414/NDXU5634>

Giriş

Müasir iqtisadi münasibətlər fonunda bir çox iqtisadi yanaşmalar yenidən baxılmağa və inkişaf etmiş həmçinin inkişafda olan ölkələrin öz iqtisadi tempinə uyğun uçot sistemlərinin seçilməsini labüd edir ki, bu da mürəkkəb iqtisadi münasibətləri və maliyyə əməliyyatlarının beynəlxalq iqtisadi, hüquqi və mühasibat standartlarının qəbul edilməsindən keçir. Xüsusilə də dünya iqtisadiyyatında iqtisadi münasibətlərin əsaslı dəyişməsi, təmərküzləşmənin sürəti, dünya bazarlarına maneəsiz çıxış imkanları, xüsusi mülkiyyətin tanınması və bir sıra məsələlər uçotun keyfiyyətinin dəyişməsindən xəbər verir. Yeni investisiyaların stimullaşdırılması əsasən iqtisadi sabitlik və daxili iqtisadi münasibətləri dəstəkləyən qanunvericilik aktları olsa da, xarici investorların nəzərə aldığı digər məsələ effektiv uçot və nəzarət sistemlərinin mövcudluğudur. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının "30" yanvar 2017-ci il tarixli Q-01 Nəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühasibat uçotunun aparılması

qaydalarına görə bütün təsərrüfat subyektləri MHBS əsasında uçotunu qurmalı və "Konseptual əsaslara" (digər adı "Çərçivə sənədi"dir) əməl etməlidir. Lizinq əməliyyatları üzrə uçotun aparılması da bu istiqamətə uyğun olmalı və müvafiq standartların (sadəcə 17 sayılı "İcarə" standart mühasibat uçotu üzrə tələbatı tam ödəmədiyindən digər adıyyatı standartlardan da istinadlar olmalıdır) tələbləri əsas götürülməlidir.

Göründüyü kimi beynəlxalq təcrübədə lizinqin tanınması əsasən dörd mərhələdən ibarətdir və AR-nın Vergi məəcəlləsində də demək olar ki, bu yanaşmalar nəzərə alınmışdır. Sadəcə vergi manipulyasiyasının qarşısını almaq üçün məəcəllədə sxemdəki yanaşmalar nisbətlər və konkret əmsallarla nizamlanmışdır. Uçot qaydalarının təyin edilməsində əsasən yerli və xarici göstərişlərlə yanaşı əmlak münasibətlərində hüquq yaradan sənədlərlərin təhlil edilməsi də mühüm məsələdir.

Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrində xüsusilə də internet resuslarında icarəyə verən və icarəyə götürən

arasında mülki-hüquqi münasibətləri tənzimləyən sənədlər kifayət qədər ətraflı işıqlandırılır, lakin eyni zamanda mühasibat uçotunun təşkili və aparılmasına daha az diqqət yetirilir. Problemin bu hissəsinin son dərəcə kifayət qədər inkişaf etdirilmədiyini qeyd etmək yəqin ki, mübaligə olmaz. Son vaxtlara qədər kənd təsərrüfatı və emal təşkilatlarında lizinq əməliyyatlarının uçotu problemi normativ sənədlərdə tam əhatə olunmamışdır. Mövcud vəziyyəti üç səbəblə izah etmək olar: birincisi, respublikada lizinq əməliyyatları Qərbi ölkələri ilə müqayisədə olduqca yaxın zamanlarda inkişaf etməyə başladı və bu da, kifayət qədər praktiki təcrübə toplanmasına manedir. İkincisi, odur ki, lizinq münasibətləri təcrübəsinin inkişafı ilə, xüsusən də aqrar-sənaye kompleksində onların uçotu da təkmilləşdirilir. Üçüncüsü, mühasibat uçotunu tənzimləyən qanunvericilik və normativ sənədlər daim dəyişir və əlavə olunur ki, bu da

bu növ təsərrüfat əməliyyatlarını əks etdirmək üçün kifayət qədər praktik təcrübənin toplanmasına problemlər yaradır. Qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızda TTA-ların uçotu əsasən kommersiya təşkilatlarında “Mühasibat uçotu haqqında” qanun, Hesablar Planı haqqında Təlimat, kommersiya təşkilatlarında uçotun aparılması haqqında təlimat və vergi məəcəlləsinin müvafiq maddələri üzrə aparılır. Lakin qanunvericilikdə aparılmış əsas dəyişikliklərdən sonra TTA uçotu və onların lizinq yolu ilə verilməsi və ya alınması zamanı həm də icbari qaydada MHBS-na da istinad edilməlidir. Lakin hazırda lizinq haqqında qanunun olmaması və bir sıra icarə münasibətlərinin rəsmiyyətə salınması müasir beynəlxalq yanaşmalara uyğun gəlməməsi yerli və beynəlxalq uçot qaydalarında müəyyən fərqlər yaradır. Aşağıdakı cədvəldə tərəfimizdən aşkarlanmış fərqləri nəzərdən keçirək:

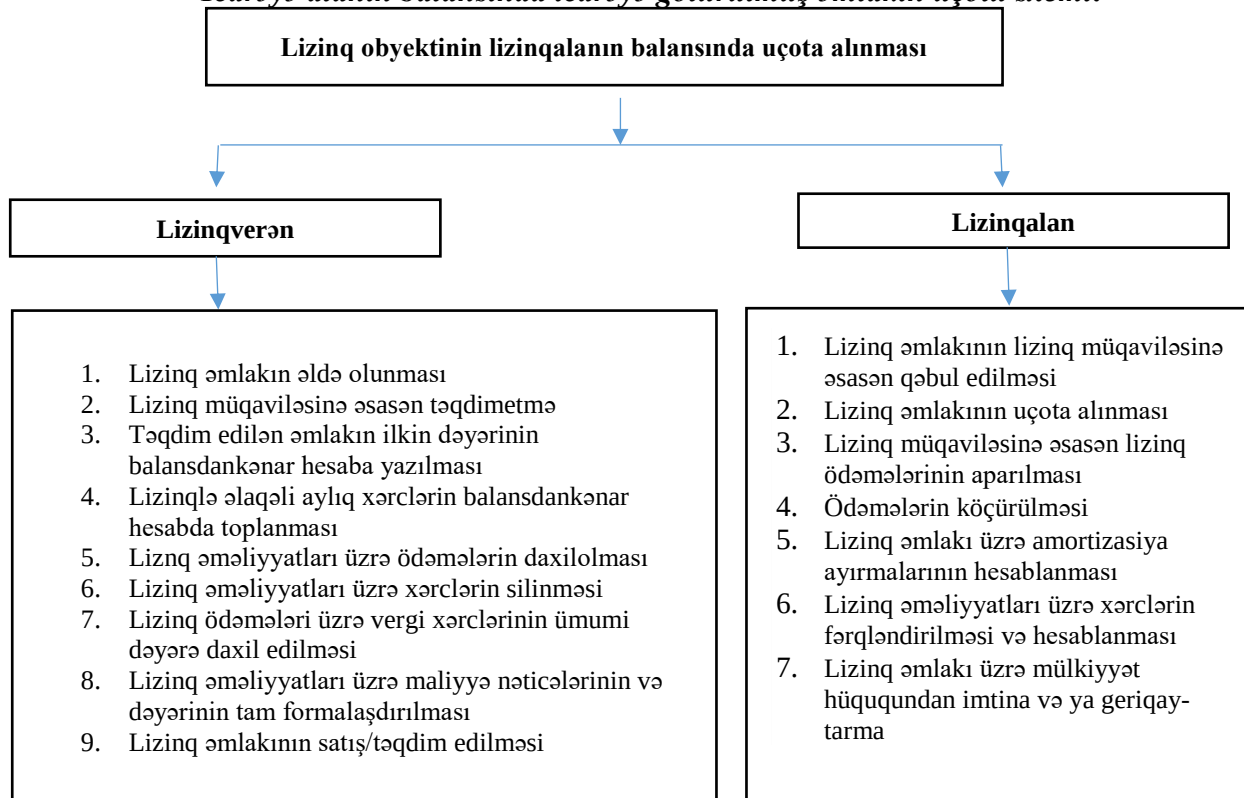
İcarə münasibətləri üzrə uçotun və auditin aparılması qaydalarında mövcud fərqlər.

s/s	Göstəricilər	Yanaşmalar	
		MHBS	Yerli qanunvericilik
1.	Lizinq əməliyyatlarının uçotunun təşkili	17 sayılı “İcarə” adlı MHBS	Qanun yoxdur. Mülku Məcəllə və Vergi Məcəlləsi ilə tənzimlənir
2.	Lizinq obyektinin uçotu	Yalnız lizinq alanın balansında	İcarəyə alanın balansında və ya tərəflərin razılığı ilə icarəyə verənin balansında
3.	Lizinq obyektinin yararlılıq müddəti	Təşkilatın rəhbərliyi tərəfindən müəyyən edilir	Müqaviləyə uyğun olaraq obyekt mühasibat uçotuna qəbul edərəkən təşkilat tərəfindən yaradılmışdır.
4.	İcarəyə götürülmüş obyektin xidmət müddətinin dəyişməsi	Dəyişdirilə bilər	Dəyişdirilə bilər
5.	İcarəyə verilən obyektlər üzrə amortizasiya hesablanması	Bütün obyektlər üçün	Bütün obyektlər üçün
6.	İcarəyə verilən obyektlər üzrə amortizasiyanın başlanması	İstifadəyə qəbul edildikdən sonra	İcarəçiyə təhvil verildikdən sonra
7.	İcarəyə götürülmüş əmlak üzrə amortizasiyanın hesablanmasına xitam verilməsi	İstifadədən çıxarıldıqdan dərhal sonra	İstifadədən çıxarıldığı ay bitdikdən sonra
8.	Lizinq obyektinin lizinq alanın balansında qiymətləndirilməsi	Lizinq müqaviləsinin bağlandığı tarixə ödənilməli olan lizinq ödənişləri məbləğində	lizinq verənin maliyyə icarəsi ilə bağlı həyata keçirdiyi fəaliyyətlə bilavasitə əlaqədar müəyyən edilən xərclər əsasında
9.	İcarəyə verənin balansında lizinq öhdəliklərinin qiymətləndirilməsi	lizinq üzrə xalis investisiyaya bərabər məbləğdə debitor borcları kimi	
10.	Lizinq ödənişlərinin məbləği	İcarə ödənişinin məbləği maliyyə xərclərindən və ödənilməmiş öhdəliyin azaldılmasından ibarətdir	İcarə müqaviləsinin bütün müddəti üçün ödənişlərin ümumi məbləği kimi müəyyən edilir.

Mühasibat uçotunun qurulması zamanı mövcud lizinq əməliyyatlarının uçotu problemlərindən biri lizinq əmlakının icarəçi və icarədar üzrə elə uçota alınmasının təşkilidir ki, burada uçot əməliyyatları tərəflər arasında “münaqişə” təşkil etməsin.

Araşdırmalarımızdan əsaslanaraq hesab edirik ki, lizinq obyektinin hansı təşkilatın balansında - icarəyə verənin və ya icarəçinin nəzərə alınmasından asılı olaraq hər iki tərəf üçün aşağıdakı sxemlərdən istifadə edilməlidir.

İcarəyə alanın balansında icarəyə götürülmüş əmlakın uçotu sxemi:

Sxem müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Sxemdən də göründüyü kimi uçotun “ümumi tamlıq”ına nail olmaq üçün əməliyyatlar mühasibat uçotunda elə əks olunmalıdır ki, qeydiyyat təkrarlanmasın. Məsələn uçot obyekti tərəflərin birində aktiv sinifindən çıxarılsa onda qarşı tərəfdə aktiv anlayışını itirməmişdirsə onda aktivlər sinifinə daxil edilməlidir. Digər misal kimi istifadədən daxil olan fayda gələcək dövrlərin gəlirlərindən konkret gəlir hüquqi yaradan dövrə hissə-hissə gəlir kimi tanınmalıdır.

Sxemdə bir çox təsərrüfat subyektlərində əllə də istifadə olunan balanasarxası hesablardan istifadə mümkünlüyü də göstərilmişdir. Lakin bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə müfəssəl hesablardan planının imkanlarına əsaslanaraq “balance off” hesablardan əsasən istifadə edilmir. Müasir

praktikada maliyyə hesabatlarında balans-dankənar məlumatların təqdim edilməməsini nəzərə alaraq hesab edirik ki, yenilənmiş hesablardan planına əsasən əmlakın uzunmüddətli qəbul edilməsi konkret olaraq adiyat subhesablarda göstərilməlidir.

İcarəyə verənin balansında icarəyə götürülmüş əmlakın uçotu sxemi:

Bir çox yerli müəlliflər hesab edür ki, icarəyə verənin balansında əmlak olduqda onun uçotu aşağıdakı kimi təşkil edilməlidir.

Lakin burada icarəyə verilən əmlakın amortizasiya edilməsi və icarə haqqı üzrə faiz hesablanması müasir ənənəyə uyğun gəlmir. Məsələn, icarəhaqqlarının ilin sonuna hesablanması prosesi əsasən aylıq əsaslarla aparılmalı və təşkilatın aylıq xərclərinə silinməlidir. Çünki, icarə kimi stabil xərclər aylıq aparılmadıqda bu həm vergi məcəlləsinə uyğun olaraq

hesablanmış maraq faizinin hesablama metodu əsasında aylıq hesabatlarda əks olunmasını çətinləşdirir, həm də bəzi təhlil alətlərində hesablamalarda istifadə edilən sabit və dəyişən xərclərinin formalaşmasına maneə yaradır (məsələn “BEP- break-even-point və sairə”).

Ümumiyyətlə, icarə əməliyyatlarının uçotu zamanı bir çox uçot məsələlərində qarışıqlığın qarşısını almaq üçün əməliyyat lizinqi ilə maliyyə lizinqinin uçot fərqliliyini göstərmək lazımdır. Belə ki, standart aydın şəkildə izah edir ki, maliyyə icarəsi olmayan icarə növü əməliyyat icarəsi adlanır və biz bunu tərtib etdiyimiz sxemlərdə göstərmişik. Uçot zamanı əməliyyat lizinqi üzrə lizinqverən əmlakın fayda və risklərini lizinqalana ötürmədiyinə görə lizinq obyektı olan əmlakı öz maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatında (yəni sadə olaraq balansında) qeyd aparmağa borcludur. İcarəyə verilən obyekt üzrə təhvil-təslim aktı tərtib edilir və TTA ilə əlaqəli reyistrlərdə (inventar kitablarında, kartlarda, və s.) müqafiq qeydlər aparılır. Bu zaman icarədarı uçot iki istiqamət üzrə aparılır: ya mənsubu olduğu TTA icarəyə verilməklə fayda əldə edilməsinə yönələcəksə deməli bu TTA-lar təkşilatın investisiya mülkiyyətidir və müvafiq 40 sayılı Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı Investisiya mülkiyyəti adlı MUBS və 121 sayılı hesab üzrə; ya da 16 sayılı Torpaq, tikili və avadanlıqlar adlı MUBS və 111 sayılı hesab üzrə uçota cəlb edilir. Gəlin investisiya mülkiyyəti kimi uçota nəzər salaq. Təşkilat investisiya mülkiyyəti kimi TTA müvafiq standart əsasən öz maliyyə hesabatlarında ilkin və ya ədalətli dəyərlə uçota alınır və aşağıdakı müxəbirləşmə verilir:

İcarəyə verilən obyekt ilkin dəyərlə uçota alınmış investisiya mülkiyyətinə şamil edilərsə, onda 111 sayılı hesabda qeyd edilmiş dəyər 121 sayılı hesaba keçirilir və 121 debet 111 kredit yazılışı aparılır. Bu uzun müddətli aktivin amortizasiya əməliyyatı da müvafiq olaraq 112 debet 122 kredit müxəbirləşməsi ilə qeyd edilir. Ola bilər ki, TTA ədalətli dəyərlə qiymətləndirilsin. Onda təyinatın dəyişildiyi tarixdən daşınmaz əmlakın balans dəyəri ədalətli dəyərlə əvəzləşir və aradakı fərq yenidən qiymətləndirmə kimi uçota alınmalıdır: yuxarıda göstərilən müxəbirləşmənin davamı kimi əgər balans dəyəri qiymətləndirilmiş ədalətli dəyərdən

böyük olduqda 731.2 subhesabının debeti 111 hesabının uyğun sub hesabının krediti üzrə, əksinə olduqda isə 121 sayılı hesabın uyğun subhesabın debeti 611.2 subhesabının krediti üzrə müxəbirləşmə yazılır. Qanunvericiliyə əsasən icarədar öz əmlakının sahibi kimi öz əmlakına amortizasiya hesablamaqlı və qanunvericilik əsasında təmir işlərinə görə xərclər ayıra bilər. Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, maliyyə icarəsi üçün istifadə olunan əmlak Investisiya məqsədli daşınmaz əmlak kateqoriyasına aid edilməyib və istənilən halda investisiya hesablarında uçotu aparıla bilməz. Ona görə də əgər təsərrüfat subyektinin hər hansı binası gəlir əldə etmək məqsədlərinə xidmət edəcəksə, yəni əməliyyat icarəsinə verərsə, onda icarəyə veriləcək bina daşınmaz əmlaka investisiya kimi qiymətləndirilir və 111 sayılı hesabdən 121 sayılı hesaba keçirilməlidir.

İcarəçi üzrə icarə obyektı uçota alınarkın bir mənalı olaraq əmlakın riskləri və faydaları icarəçinin üzərinə düşmədiyinə görə bu obyekt onun balansında uçota alınmır. Beləliklə, icarəçi hər ay icarə haqqını hesablayaraq əməliyyat icarəsi üzrə xərcləri 535 sayılı hesabın debetinə və 721 sayılı hesabın kreditinə müxəbirləşmə verir. İcarə haqqı ödədikdə isə icarə üzrə öhdəliyini azaldaraq 535 sayılı hesabın debetinə pul vəsaitləri hesablarının kreditinə mühəsibat yazılışı verilir. Beləliklə, icarə ödənişlərindən daxil olma icarədarı görə əməliyyat gəlirləri, icarəçiyə görə isə əməliyyat xərcləri olaraq uçota alınır.

Cədvəldən də göründüyü kimi əməliyyat icarəsinin uçotu onun investisiya mülkiyyətinə keçirilməsi ilə başlayır və sadə münabirləşmələrlə qeydiyyata alınır. Lakin icarə münasibətlərində mövcud olan maliyyə icarəsi daha zəngin, mürəkkəb icarə münasibətləri olub dəqiqlik təşkil edən uçot tələb etməkdədir. Bildiyimiz kimi maliyyə icarəsi-lizinq adətən fayda və riskləri icarəçiyə ötürüləbilən icarə münasibətidir. Deməli icarə müqaviləsinə əsasən əməliyyat icarəsində sahib icarədar olduqdan təmir və oxşar əməliyyatlar həmçinin ƏDV üzrə əməliyyatların da icrası icarədarın mükəlləfiyyəti hesab edilir və icarədarın mühəsibat uçotu registrlərində aparılmalıdır.

Standartın tələbini nəzərə alsaq əməliyyat icarəsi olmayan icarə münasibəti maliyyə icarəsi

hesab edilməlidir. Standartda mövcud olan tərifin əsas mühakimə metodlarından olan tədqiqat üsulu kimi deduksiya və induksiya üsulunun tətbiqinə əsasən araşdırma nəticələri göstərir ki, istənilən halda maliyyə icarəsi əməliyyat icarəsinə keçirilsə də, əks prosesi demək olar ki, praktikada nadir hallarda mümkündür. Maliyyə icarəsi zamanı icarə obyektini mülkiyyət hüquqlarının dəyişməsinə görə icarəçinin balansına keçmək məcburiyyətindədir. Mülkiyyətin ötürülməsi bir sıra sənədlərlə; obyektin qəbul-təhvil aktı, icarə əməliyyatlarının sonunda obyektin satışı sənədi, lizinq müqaviləsi və sair ilə rəsmiyyətə salınır. Beləliklə, hər ay icarəçi icarə ödəniş edirsə, yəni, lizinq üzrə qısamüddətli öhdəliklərə görə

ödənişlər əsas məbləğə 535 sayılı hesabın uyğun subhesabın debeti və 221, 223, 224, 225 sayılı hesabların uyğun subhesablarının krediti, faiz hissəsinə görə 537 sayılı hesabın müvafiq subhesablarının debetinə və 221, 223, 224, 225 sayılı hesabların uyğun subhesabların kreditinə müxəbirləşmə verilir. Lizinq üzrə hesablanan faiz məbləğlərinə 751-3 sayılı subhesabın debeti və 537 sayılı hesabın uyğun subhesabının krediti üzrə qeydiyyat aparılır. Əgər lizinq üzrə hesablanmış faiz xərcləri zərəri kimi qeyd edilərsə, 801 sayılı hesabın uyğun hesabına debeti və 751-3 sayılı subhesabın kreditinə müxəbirləşmə verilir.

Uçot Əməliyyatları

S/S	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Əməliyyat icarəsi üzrə icarəçidə mühasibat uçotunun aparılması			
1	İcarə haqqı hesablanır.	721-3 "Digər inzibati xərclər."	535-2 "Əməliyyat icarəsi üzrə qısamüddətli kreditor borcları"
2	İcarə haqqının ödənilir.	535-2 "Əməliyyat icarəsi üzrə qısamüddətli kreditor borcları"	223 "Bank hesablaşma hesabları"
Əməliyyat icarəsi üzrə icarədarda mühasibat uçotunun aparılması			
1	İcarəyə verilən obyektin dəyəri "İnvestisiya mülkiyyəti" hesabına köçürülür	121 "İnvestisiya mülkiyyətinin dəyəri"	111 "Torpaq, tikili və avadanlıqlar - Dəyər"
2	İcarəyə verilən obyektin amortizasiyası investisiya mülkiyyəti kimi tanındı halda onun amortizasiyası	112 "Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə yığılmış amortizasiya və qiymətdəndüşmə zərərləri"	122 "İnvestisiya mülkiyyəti üzrə yığılmış amortizasiya və qiymətdəndüşmə zərərləri"
3	Gəlirin tanınması hadisəsi	214 "İcarə üzrə qısamüddətli debitor borcları"	601-5 "Əməliyyat icarəsi üzrə gəlir"
4	ƏDV hissəsinin gəlirin tanınmasında iştirakı	214 "İcarə üzrə qısamüddətli debitor borcları"	521 "Vergi öhdəlikləri"
5	İcarə haqqının ödənilməsi	223 "Bank hesablaşma hesabları"	214 "İcarə üzrə qısamüddətli debitor borcları"
6	İcarə haqqının ödənilməsində ƏDV hissəsinin ödənilməsi	226 "ƏDV sub-uçot hesabı"	214 "İcarə üzrə qısamüddətli debitor borcları"

İcarədar tərəfindən TTA-ın lizinqə verilməsi 174, 214 sayılı hesabların uyğun subhesabları debeti və 111 sayılı hesabın krediti yazılır. Lizinq obyektinin amortizasiya edilməsi isə 112 sayılı

hesabın debeti və 174, 214 sayılı hesabın uyğun subhesabların krediti müxəbirləşməsi yazılır. İcarədar tərəfindən hesablanmış faiz məbləğinə isə 216 sayılı hesabın debeti və 631 sayılı hesabın

kredit yazılışı verilməlidir. Əgər maliyyə lizinq uzunmüddətli öhdəliklər kimi tanınarsa, onda onun cari dəyəri standartın tələbinə uyğun olaraq öhdəliyin dəyəri ilə onun cari dəyəri arasında fərq yarana bilər. Bu zaman yaranmış müsbət fərq 406 sayılı hesabın debeti və 631 sayılı hesabın (adətən 3-cü subhesab olaraq) kreditinə müxəbirləşmə yerilir. Lakin bəzi hallarda lizinq əməliyyatları üzrə öhdəliklər bir ildən az olur. Bu zaman isə öhdəliyin qiymətləndirilməsi 535 sayılı hesabın debeti və 631 sayılı hesabın krediti üzrə yazılışı labüd edir. Məntiqi sonluq olaraq isə maliyyə lizinq üzrə müsbət fərq mənfəət kimi tanınaraq 631 sayılı hesabın debetinə (bölüşdürücü hesab olduğu üçün) 801 sayılı hesabın kreditinə müxəbirləşdirilir. Müasir praktikaya əsaslanaraq deyə bilərik ki, gəlirləri kimi tanınma zamanı icarədar üçün icarə ödənişləri əməliyyat gəlirləridir, lakin icarəçi üçün isə kapital qoyuluşları kimi uçota alınmalıdır. Əks halda sonradan icarəçinin mülkiyyətinə keçirilən əmlakın hissə hissə tanınmasını balan hesabatında tanınması uçotda problem yarada bilər. Tədqiqat apardığımız bir sıra müəssisələrdə bəzən bu əməliyyatların iqtisadi mahiyyətinə varmadan daha sadə “ixtisarlı” müxəbirləşmələr aparılır. Lakin təşkilatın timsalında baş vermiş əməliyyatlara aşağıdakı şəkildə nümunə təqdim edilmişdir:

Müəssisə “Dəniz Süd” MMC-yə müasir texnologiyalı pendir istehsalı üçün Türkiyə istehsalı olan paslanmayan materialdan 3 il müddətinə 145000 manat dəyərində istehsal avadanlıqlarını lizinq müqaviləsinə əsasən icarəyə verib. Müqavilədə aydın şəkildə göstərilib ki, avadanlıqların cari dəyəri 100000 manatdır və 3 il üzrə onun faiz dərəcəsi 45000 manat təşkil edəcəkdir. Ödəniş cədvəlinə əsasən ödəmələr bərabər hissələrlə müqavilə müddətinə (3 il) tam ödəniləcəkdir.

Lizinqalanda ilk öncə lizinq obyektini icarəçinin balansına keçirilir. Bu zaman 100000 manat dəyərindəki, avadanlıq 111 sayılı "Torpaq, tikili və avadanlıqların dəyəri" hesabı debetləşir və maliyyə icarəsi üzrə uzunmüddətli öhdəlik yaradaraq 406 sayılı "Maliyyə icarəsi üzrə uzunmüddətli öhdəliklər" hesabına kreditləşməlidir. Eyni zamanda müqavilə müddətinə görə hesablanmış 45000 manat cəmi faiz xərci 191 sayılı "Gələcək hesabat dövrlərinin

xərcləri" hesabına debet, 434 sayılı "Faizlər üzrə uzunmüddətli kreditor borcları" hesabına kredit yazılışı verilir. Faizlər üzrə uzunmüddətli kreditor borclar cari ilə aid olduqda bir il üçün hesablanmış faiz xərci üzrə öhdəlik qısamüddətli olmaqla əvvəlcədən ümumi hesablanmış uzunmüddətli kreditor öhdəlikdən çıxarılır. Beləliklə, cari ilin faiz xərci 15000 hesablanmaqla 434 sayılı hesaba debet və 537 sayılı "Faizlər üzrə qısamüddətli kreditor borcları" hesaba kredit verilməklə müxəbirləşir. Hesablanmış faizlərin xərcə tanınması isə 751.3 sayılı hesaba debet və 191 sayılı hesaba kredit Göründüyü kimi 751-3 "Maliyyə icarəsi üzrə faiz xərcləri" debet və 537 "Faizlər üzrə qısamüddətli kreditor borcları" kredit yazışması məntiqlə uyğunlaşır. Lakin göstərdiyimiz informasiyaların əldə edilməsi mötəbər mənbə olan mühasibat uçotu reyistrlərində qeydiyyatda düşmür. Hesab edirik ki, nümunə kimi verdiyimiz müxəbirləşmələr həcmindən asılı olmayaraq bütün icarəçilərə (lizinqalanlara) şamil edilməlidir.

İndi isə lizinq üzrə uzunmüddətli öhdəliyin əsas hissəsinin qısamüddətli öhdəliyə tanınması ilə cari il üçün əsas hissənin bərabər hissələrə bölünməsinin $(100000/3=33333)$ manat) müxəbirləşməsinə baxaq. Bu zaman 406 sayılı "Maliyyə icarəsi üzrə uzunmüddətli öhdəliklər" hesabına debet və 535 sayılı "İcarə üzrə qısamüddətli kreditor borcları" hesabına kredit yazılışı verilməlidir. Qısamüddətli öhdəliklərin ödənilməsi uyğun olaraq 535, 537 hesabların debet (nağdsız hesablaşmalar üzrə AR qanununda göstərildiyi kimi borc ödəmələri nağdsız qaydada aparılmalıdır) və bank hesabları üzrə kredit müxəbirləşməsi verilir.

İndi isə lizinqverən müəssisədə bu əməliyyatla əlaqəli nümunəvi uçotun aparılmasına nəzər yetirək:

“Lizinq” MMC icarə obyektini öz balansından 111 sayılı hesabdən çıxararaq bu aktivini debitor borc kimi göstərmək məcburiyyətindədir. Bu zaman müəssisədə qalıq dəyəri ilə ilkin dəyər arasında fərq formalaşır. Bu fərq adətən amortizasiya fərqinə yaxın məbləğ olur (bəzi mütəxəssislər elə amortizasiya dəyəri də deyirlər) lakin onun düzgün uçotda əks etdirilməməsi həmişə balansda qalıq üzrə fərq yaradır. Biz nümunəvi müxəbirləşmə zamanı

"İcarə üzrə uzunmüddətli debitor borcları" adlı 174 sayılı hesaba avadanlığın kumiliyativ dəyərdə göstərilən amortizasiya məbləğinə kredit verilməsini təklif edirik. Bu təkliflə lizinqə verilmiş avadanlığın müqavilə dəyəri formalaşır və 174 sayılı hesabın nəzarəti ilə qarşı tərəfin alqı satqı müqavilələrinin üzləşmələrində daha mötəbər informasiya və əsasən də mənbə əldə etmiş oluruq. Yəni, lizinqə vermə prosesi 174 sayılı hesab debet və 111 sayılı hesab kreditləşir. Onun amortizasiyası isə 112 sayılı hesab debet (kumuliativ dəyərdən adıyyatı avadanlıq üzrə toplanmış amortizasiya çıxılır), 174 sayılı hesab kredit (xalis balans dəyərinin formalaşması üçün) müxabirləşməsi verilir. Bu zaman 111 sayılı hesabdən "Lizinq" MMC 120000 manat kredit olunaraq 174 sayılı hesaba keçirilsə də, lizinq müqaviləsinə uyğun olaraq 112 sayılı hesaba əks debet müxabirləşməsi verilərək 174 sayılı hesabdən 20000 manat kredit yazıb avadanlığın net balans dəyəri formalaşdırılmalıdır. Müvafiq olaraq icarədar hesablanmış ümumi faizlər üzrə 176 sayılı "Faizlər üzrə uzunmüddətli debitor borcları" debet və 442 sayılı "Gələcək hesabat dövrlərinin gəlirləri" hesabına 45000 manat yazmalıdır. Eynilə qarçı tərəfə adekvat olaraq cari il üçün faiz hesablanmasına 216 sayılı "Faizlər üzrə qısamüddətli debitor borcları" hesabına debet və 176 sayılı "Faizlər üzrə uzunmüddətli debitor borcları" hesabına 15000 manat dəyərdə kredit müxabirləşməsi verilir. İcarəçi hesablanmış faizi gəlir kimi tanıdıqda isə 442 sayılı "Gələcək hesabat dövrlərinin gəlirləri" hesabına debet və

15000 manat dəyərinə 631.3 sayılı "Maliyyə icarəsi üzrə gəlir" hesabına isə kredit yazışmasına əks etdirməlidir. Bank hesabına daxil olan vəsait 223 sayılı hesaba debet, 216 sayılı hesaba isə kredit yazılaraq müvafiq debitor borcun 15000 manat azalmasına səbəb olur. Əsas hissənin hesablanması isə 33333 manat 214 sayılı hesabın debeti və 174 sayılı hesabın kreditinə yazılır. Əsas hissənin ödənişi də müvafiq olaraq 223 sayılı hesabın debeti və 214 sayılı hesabın kreditinə yazılmaqla "Lizinq" MMC-nı aşağıdakı natamam "ixtisarlı" müxabirləşmədən azad edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. "İcarələr" adlı 17 sayılı MUBS
2. "İcarə haqqında" AR Qanunu.
3. AR Vergilər məəcəlləsi
4. BMHS üzrə Milli Diplom I nəşr 2010 səhifə 665
5. <https://www.muhasib.az/article.php?cat=2&n=251>
6. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-629X.1983.tb00042.x>
7. <https://www.aicpa.org/cpe-learning/course/an-overview-of-lease-accounting>
8. <https://www.proquest.com/openview/af9aae3ee10ca08a326ef30f31d9edb9/1?pq-origsite=gscholar&cbl=41795> (Nicholson, John W; Southern, Douglas G. (The CPA Journal (pre-1986); New York Tom 43, Изд.000012, (Dec 1973): 1125.)

Гурбан Рауф оглы МИРЗАЕВ

Диссертант кафедры «Бухгалтерский учет и аудит» АГАУ

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ПРАВИЛА УЧЕТ ЛИЗИНГОВЫХ ОПЕРАЦИЙ И ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОЙ СИТУАЦИИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Резюме

В статье рассматриваются вопросы организации учета лизинговых операций, проводимых в нашей республике в современных условиях и оценка его современного состояния. В частности, были проанализированы проблемы корреспонденции в учете лизинга, положительные и отрицательные последствия простой и сложной корреспонденции, а также результаты форм, отвечающих требованиям современных стандартов в текущем периоде. При этом изучена сущность лизинговых сделок на основе МБС и ее влияние на бухгалтерский учет. В результате, принимая во внимание, что в основе бухгалтерского учета в нашей стране лежат

международные стандарты, мы считаем, что любая локальная правовая база и правила бухгалтерского учета должны быть адаптированы к международным нормам бухгалтерского учета и должны быть основным направлением в бухгалтерском учете.

Ключевые слова: лизинг, лизинговые операции, бухгалтерский учет, лизинговые операции, нормативная база, международные стандарты финансовой отчетности.

Gurban Rauf MİRZAYEV

Dissertant of the department "Accounting and audit" ASAU

ORGANIZATIONAL RULES FOR ACCOUNTING OF LEASING OPERATIONS AND ASSESSMENT OF THE PRESENT SITUATION IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Abstract

The article deals with the issues of organizing the accounting of leasing operations carried out in our republic in modern conditions and assessing its current state. In particular, the problems of correspondence in accounting for leasing, the positive and negative consequences of simple and complex correspondence, as well as the results of forms that meet the requirements of modern standards in the current period, were analyzed. At the same time, the essence of leasing transactions based on MBS and its impact on accounting were studied. As a result, taking into account that accounting in our country is based on international standards, we believe that any local legal framework and accounting rules should be adapted to international accounting standards and should be the main direction in accounting

Keywords: leasing, leasing operations, accounting, leasing operations, regulatory framework, international financial reporting standards.

Daxil olub: 22.10.2023